

Література:

1. Alderson A.D. The structure of the Ottoman dynasty. – Oxford: Clarendon Press, 1956. – 186 p.
2. Relazione di Andrea Gritti oratore straordinario a Bajezid II, letta in Senato li 2 Dicembre 1503 / Alberi E. Le relazioni degli ambasciatori veneti al senato. – Firenze: Societa editrice fiorentina, 1855. – P. 1-45.
3. Иналджик Г. Османська імперія. Класична доба. 1300-1600. / Иналджик Г.: Пер. з англ. О. Галенко. – К.: Критика, 1998. – 287 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-464-4-34>

Торгіка М. В.

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри музейно-туристичної діяльності
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

МІСЦЕ А. БЕНАРОЯ ТА ЄВРЕЇВ СОЛУНІ В СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОМУ РУСІ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Звертаючись до питання про характер соціал-демократичного руху в Солуні, слід насамперед наголосити на складності та неоднозначності розвитку єврейської спільноти в цьому регіоні. Так, з одного боку, на характер розвитку єврейських громад на Балканах впливала притаманна даному регіону проблема сповільненого впровадження реформ танзимату. А саме, той факт, що навіть у другій половині ХІХ ст. єврейське населення балканських провінцій Османської імперії все ще не могло повною мірою скористатися тими законодавчими змінами, які принесли із собою зазначені реформи. Зокрема, досить важко долалися бар'єри, пов'язані з використанням турецької мови, чимало запитань викликала можливість реалізації системи кашруту і шабату.

З іншого боку, як зазначав у 1907 р. відомий письменник і публіцист А. В. Амфітеатров, публікуючи свої враження від подорожі Балканами, і Солуню зокрема, – солунські євреї були народом «... ситим, розпещеним і балуваним...». Налякані соціалізмом, що активно проникав із Болгарії, змушені вибирати між грецьким шовінізмом і болгарським націоналізмом, вони в масі своїй схилилися до підтримки політичної стратегії Османської імперії, саме в ній бачучи захист від змін у політичному та соціально-економічному житті. На цьому тлі, до

кінця XIX ст. серйозно розширилася кількість світських шкіл, що прямо вплинуло на впровадження турецької мови в єврейському середовищі.

Далі в деяких навчальних закладах було адміністративно враховано необхідність святкування єврейських субот. Водночас інтенсивний ріст міжнародного робітничого руху, розвиток соціал-демократичних ідей на благодатному «різночинському» ґрунті – все це зумовило активізацію єврейської ліберальної та соціал-демократичної інтелігенції, близької за ідеологічними поглядами й політичними симпатіями до лівого крила Македонсько-Одринської організації (ВМОРО), а також до центристської «лівіци» об'єднаної болгарської соціал-демократичної партії (БРСДП (о)). Як наслідок, соціал-демократична концепція набула деякої привабливості в єврейському середовищі Солуні, в умовах розширення ліберальної ідеології і, відповідно, на базі підготовки більш світського єврейського чиновництва. Проте в масовій єврейській свідомості, як і раніше, більшою мірою зберігалася прихильність до помірно толерантної політичної стратегії Османської імперії.

За таких умов на хвилі політичних змін младотурецької революції та напередодні колосальних зламів і викликів Першої світової війни в історії солунського соціалістичного єврейства з'явився один з її визнаних лідерів, один з організаторів Солунської соціалістичної робітничої федерації (Federacion), майбутній засновник комуністичної партії Греції – Авраам Бенароя.

Авраам Бенароя народився 1887 р. у сім'ї дрібних торговців, батько його був сефардського походження. Доволі скоро стало зрозуміло, що захоплення молодого людини будуть пов'язані з гуманітарною діяльністю (зокрема відомо, що А. Бенароя розмовляв 6-ма мовами). В результаті він вступає на юридичний факультет Белградського університету. Варто зазначити, що вже на цьому, найбільш ранньому етапі своєї політичної кар'єри, А. Бенароя демонструє увагу та інтерес до єврейського питання загалом і на Балканах зокрема. Він активно працює над статтями з єврейської тематики і навіть стає автором доволі великої праці «Єврейське питання і соціал-демократія», опублікованої в Пловдиві в 1908 р.

Наприкінці 1908 р., за однією версією, через зайвий інтерес болгарської влади, за іншою – реалізуючи конкретне партійне доручення, А. Бенароя залишає Болгарію і переїжджає до македонського міста Солун (Солоніки, Фессолоніки), яке на той час входило до складу європейської частини Османської імперії.

Звертаючись до питання про створення Солунської робітничої соціалістичної федерації (СРФ), слід підкреслити, що вона розвивалася

на ідейній платформі, близькій по суті до концепції австромарксизму. Організована за принципом національної суб'єктності, маючи за приклад організаційну стратегію Брюннської програми, СРФ була створена на національній основі, що передбачало об'єднання в її складі єврейської, болгарської, грецької та турецької секцій. Віддаючи належне діяльності СРФ загалом, А. Бенароя, водночас, часто звертав увагу саме на її єврейську складову. У своїй праці «Єврейське питання і соціал-демократія» він часто наголошував на близькості національно-політичної складової єврейського та македонського питань, розв'язання яких вбачав (подібно до більшості болгарських лівих центрислів, у середовищі яких він розпочинав свою політичну кар'єру) у реалізації національної стратегії австромарксизму на балканському ґрунті [2].

Отже, створена в 1909 р. в Македонії Соціалістична федерація від самого початку реалізовувала стратегію Міжнародного Соціалістичного Бюро Другого Інтернаціоналу і прагнула об'єднати, якщо не весь турецький соціалістичний рух, то, принаймні, об'єднати соціал-демократичні сили в даному конкретному європейському вілайєті Османської імперії. Треба сказати, що об'єднувача платформа СРФ зустріла рішучу підтримку такого видатного балканського соціал-демократа, як Кристю (Х.Г) Раковський, який спеціально приїхав до Болгарії за дорученням МСБ для сприяння об'єднанню її розрізаних соціал-демократичних партій. Саме А. Бенароя став ініціатором запрошення К. Раковського до Македонії, де останній виступив із циклом лекцій і досить глибоко проаналізував геополітичну ситуацію в регіоні, прямо пов'язуючи її з підсумками младотурецької революції [1]. У цьому ж ключі вочевидь були побудовані і зустрічі А. Бенароя з А. Парвусом (Гельфандом), який у 1910 р. активно співпрацював з урядом младотурків, економічним радником яких він був на протязі свого, треба сказати досить суперечливого, перебування у Константинополі [4]. На жаль, усі об'єднувачі зусилля А. Бенароя виявилися марними. Більш радикальні течії солунської соціал-демократії, перебуваючи під впливом тісносоціалістичної партії болгарських соціалістів (БРСДП (т.с.)), не пішли на тривалі контакти з СРФ. У результаті єдина стратегія македонської соціал-демократії розвалилася фактично не розпочавшись. Як опозиційну групу, що конкурувала з СРФ, було сформовано Македоно-Одринську робочу соціал-демократичну групу (МОРСДГ). О. Л. Парвус надовго не затримався в Туреччині, а К. (Х.Г.) Раковський залишив Болгарію, так і не втілюючи в життя об'єднувачих сподівань Міжнародного Соціалістичного Бюро.

Такий стан речей став лакмусовим папірцем для визначення політичного кредо А. Бенароя, який тепер зміг зосередитися на завданнях політичної боротьби солунського єврейства, яке, як він писав, страждає, трикратно: як євреї, як робітники і як євреї-робітники

[2, с. 21]. Відтепер долю солунського єврейства він прямо пов'язував із розв'язанням македонського питання, яке, як він вважав, буде вирішено в процесі створення Східної (Балканської) демократичної конфедерації. Як показує історичний досвід, подібним планам лівих центрів (соціалістів) у Болгарії, Румунії, Сербії, Македонії та Туреччині не судилося збутися. Усіх їх змело кривавим смерчем Першої світової війни, унаслідок якої на імперських уламках Австро-Угорщини, Росії та Туреччини почали вибудовуватися зовсім інші, нові соціально-політичні та етнокультурні взаємовідносини, які, втім, були б неможливими без спроб і помилок довоєнної історії Балкан, а безпосередньо у контексті соціал-демократичної історії Греції, Болгарії, Туреччини та Македонії – без політичної стратегії СРФ (Federacion) і А. Бенароя зокрема.

Література:

1. Апостолос Х. Аврам Бенароя (1887-1979) – живот и дейност. *Годишник*. Т. XXX. Софія, 1998/1999. С. 241–247.
2. Бенароя А. Еврейскитъ въпросъ и социалната демократция. Пловдив: печатница «Нова заря», 1908.
3. Илел Й. Българските евреи – фактор в битката за собственото сиоцеляване от унищожение. *Годишник*. Т. 30. Софія, 1998/1999 (организация на евреите в България „Шалом»). С. 115–132.
4. Тортіка М. В. О. Л. Парвус та його вплив на розвиток лівих сил в Османській імперії напередодні Першої світової війни. *Сходознавство*. Київ, 2021. № 88. С. 105–132.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-464-4-35>

Федчук О. Б.

*доктор філософії в галузі історії,
незалежний дослідник
м. Київ, Україна*

ВІДНОСИНИ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА З РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР.

З усіх векторів зовнішньої політики Кримського ханства одним з динамічніших були відносини ханату з Польсько-Литовською унією. Особлива увага дослідників приділена еволюції взаємин Польщі та ханату протягом XV-XVII ст. Тоді як кримсько-польські відносини XVIII ст. зазвичай розглядається побічно, в контексті загальних